

ÖFKELİ ŞAHSIN BOŞAMASI İLE İLGİLİ RİVAYETİN İSLAM HUKUKU BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Arş. Gör. Fatih ÇİNAR,* Prof. Dr. Nasi ASLAN**

Özet: Birlikte yaşama arzusu ve niyetiyle bir araya gelen eşler arasında çeşitli sebeplerle ayrılıklar meydana gelebilmektedir. Bazı boşama şekillerinde ittifak bulunurken bazı boşama şekilleri fukaha arasında ihtilafıdır. Kişinin aşırı öfkeli olduğu halde eşini boşaması bu ihtilafa örnek teşkil etmektedir. Aşırı öfke halindeki erkeğin talâkı meselesinde ihtilaf, "لا طلاق ولا عتاق في إغلاق" *İğlâk haline boşama ve köle azadı yoktur.*" rivayeti etrafında şekillenmektedir. Görüş ayrılığının ana sebebi ise mezkûr hadisteki iğlâk lafzının farklı tevelleri sonucu metnin muhtelif fikhî sonuçlara imkân vermesidir. Yapılan araştırmalar sonucu iğlâk lafzının ikrâh, gazab, cünûn ve tek lafızla üç talâkı vermek olarak tevil edildiği görülmektedir. Dilcilerin, hadisçilerin ve fakihlerin çoğunluğuna göre ilgili sözcük ikrâh manasındadır. Bu doğrultuda iğlâkı ikrâh olarak tevil eden Mâlikî, Şâfîî ve çoğunluk Hanbelî fukaha, öfkelinin boşamasını geçerli görürken; gazab olarak anlamlandırılan son dönem bazı Hanbelî fukaha ve çağdaş araştırmacıların çoğu geçerli görmemiştir. Cünûn olarak tevil eden Hanefilere göre ise ikrâh ve gazab manası muteber değildir.

Anahtar Kelimeler: Öfke, iğlâk, talâk, ikrâh, tevil, fukaha, rivayet.

تحليل الرواية المتعلقة بطلاق الغضبان في إطار الفقه الإسلامي

الملخص: إن الأزواج الذين اجتمعوا بنية الحرص على العيش معاً ولأسباب مختلفة تحدث فرقة بينهما. وهناك اتفاق بين الفقهاء في بعض أشكال الطلاق بينما هناك اختلاف في أشكالها الأخرى. وطلاق الرجل لزوجته وهو غضبان مثال على ذلك. والخلاف في مسألة طلاق الغضبان نابعة حول هذه الرواية وسبب الخلاف الرئيسي في الحديث المذكور هو احتمال تأويل لفظ الإغلاق نتيجة لمعان فقهيّة مختلفة. وبعد بحوث حول لفظ الإغلاق أن معناه هو الإكراه، والغضب، والجنون، ووقوع الطلاق الثلاث باللفظ الواحد. فاللفظ عند معظم الفقهاء والمحدثين واللغويين هو في معنى الإكراه. وفي هذا الإطار بينما يرى فقهاء المالكية والشافعية وكثير من الحنابلة الذين يرون الإغلاق إكراها يذهبون إلى وقوع طلاق الغضبان بينما يرى بعض متأخري الحنابلة ومعظم الباحثين المعاصرين الإغلاق غضباً لا يذهبون إلى وقوع طلاق الغضبان، وأما رأي الأحناف الذين يأولونه جنوناً لا يرونه إكراهاً وغضباً.

الكلمات المفتاحية: الغضب، الإغلاق، الطلاق، التأويل، الفقهاء، الرواية.

GİRİŞ

Nikâh akdiyle bir birlikte oluşuran eşler arasında çeşitli sebeplerle ayrılıklar vaki olabilmektedir. Boşama yetkisinin genel anlamda erkeğe verildiği İslam hukukunda bazı boşama şekilleri konusunda ihtilaflar bulunmaktadır. Kişinin öfkeli olduğu halde eşini boşaması bunun en tipik örneklerindedir.

* Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Anabilim Dalı, fatih11982@hotmail.com

** Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Anabilim Dalı, nasiaslan@cu.edu.tr

Aşırı öfke halindeki erkeğin talâkı konusuna klasik birçok fıkıh eserinde temas edilmekle birlikte bu alanda ilk müstakil kitap, İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350) tarafından telif edilmiştir. Türkçeye de tercüme edilen bu eser pek çok araştırmacıya ilham kaynağı olmuştur. Tespit edebildiğimiz kadarıyla çalışmamız öncesinde Sabri Erturhan tarafından “İslâm Hukuku Açısından Öfkeli Şahsın Talâkı” başlıklı bir makale yayımlanmıştır. Öfke sözcüğünün tanımıyla başlayan mezkûr makale genel olarak öfkelinin talâkını geçerli görenler ve görmeyenlerin delilleri ve muasır âlimlerin konuya ilişkin yaklaşımları üzerinde yoğunlaşmıştır.

İbn Kayyim¹ ve mezkûr araştırmacının² da ifade ettiği gibi öfkelinin boşaması konusundaki görüş ayrılığına temel oluşturan ve kendisine çokça atıf yapılan rivayet şudur: “إغلاق ولا عتاق في إغلاق لا إغلاق sırasında boşama ve köle azadı yoktur.”³ Bu sebeple çalışmamızda, ilgili rivayet ve metindeki إغلاق lafzının muhtemel anlamlarına odaklanacağız. Bu meyanda dилciler, hadisçiler ve fakihlerin konuyla ilgili görüşlerine müracaat edeceğiz.

1- TALÂK KELİMESİNİN ANLAM ALANI

Sözlükte, “bağı çözmek”⁴ manasında kullanılan talâk, ıstılahi anlam olarak, “Nikâh akdini hemen ya da gelecek bir vakitte sonlandırmak üzere belirli lafız ve

- 1 Bkz. İbn Kayyim el-Cevziyye, Muhammed b. Ebî Bekr, *İğâsetü'l-lehfân fi hükmi talâkı'l-gadbân*, nşr. Muhammed Afîfî, el-Mektebetü'l-İslâmî-Mektebetü Ferkad el-Hânî, Beyrut-Riyad 1986, s. 27, 28, 36; İbn Kayyim el-Cevziyye, Muhammed b. Ebî Bekr, *İ'lâmu'l-muvakkî'in 'an rabbi'l-âlemin*, nşr. Muhammed Abdüsselâm İbrâhîm, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1996, II, 120, III, 47, IV, 40; İbn Kayyim el-Cevziyye, Muhammed b. Ebî Bekr, *Şifâü'l-âli fi mesâilil-kazâ ve'l-kader ve'l-hikme ve't-ta'îl*, tsh. Muhammed Bedruddîn Ebû Fâris, Mektebetü'r-Riyâdî'l-Hadîse, Riyad 1323, s. 147; İbn Kayyim el-Cevziyye, Muhammed b. Ebî Bekr, *Zâdu'l-me'âd fi hedyi'l-hayri'l-'ibâd*, thk. Şu'ayb el-Arnâvut-Abdulkâdir el-Arnâvut, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut-Mektebetü'l-Menâri'l-İslâmiyye, Kuveyt 1994, III, 496; V, 183, 195; İbn Kayyim el-Cevziyye, Muhammed b. Ebî Bekr, *Medâricü's-sâlikîn beyne menâzil iyyâke na'budu ve iyyâke nestein*, thk. Muhammed el-Mutasim Billâh el-Bağdâdî, Dâru'l-Kitâbî'l-Arabî, Beyrut 2002, I, 226, III, 288; İbn Kayyim el-Cevziyye, Muhammed b. Ebî Bekr, *Ravzatü'l-muhibbîn ve nüzhâtü'l-müşâkin*, Dâru'n-Nübelâ, Beyrut ts. s. 152.
- 2 Erturhan, Sabri, “İslâm Hukuku Açısından Öfkeli Şahsın Talakı”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, VI/II, 2002, s. 211
- 3 İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed, *el-Musannef*, thk. Muhammed Avvâme, Dâru'l-Kible-Müessesetü' 'Ulûmî'l-Kur'ân, Dımaşk, Cidde 2006, IX, 573-574; Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî, *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, thk. Şu'ayb el-Arnâvut-Âdil Mürşid, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1995-2001, XXXIII, 378; İbn Mâce, Ebû Abdullâh Muhammed b. Eyyûb el-Kazvîni, *Sünenü ibni Mâce*, Dâru's-Selâm, Riyad 1999, “Talak” 16; Ebû Dâvud, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk el-Ezdî es-Sicistânî, *Sünenü ebî Dâvud*, Dâru's-Selâm, Riyad 1999, “Talak” 8; Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Ali el-Müsennâ et-Temîmî, *Müsnedü Ebî Ya'lâ el-Mevsilî*, thk. Huseyn Selîm Esed, Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs, Dımaşk-Beyrut 1986-1992, VII, 421, VIII, 53; Dârekutnî, Ali b. Ömer, *Sünenü'l-Dârekutnî*, thk. Şu'ayb el-Arnâvut ve dğr. Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2004, V, 65-66; Hâkim, Ebû Abdullâh Muhammed el-Nisâbüri, *el-Müstedrek 'ale's-Sahihayn*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut ts. II, 198; Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Abdülkâdir 'Atâ, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2003, VII, 585; X, 105.
- 4 Râgıb, Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed el-İsfahânî, *Müfredatü el-fâzî'l-Kur'ân*, thk. Safvân Adnân Dâvudî, Dâru'l-Kalem, Dımaşk 1992, s. 523; Cürcânî, Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Ali es-Seyyid eş-Şerîf, *et-Ta'rîfât*, thk. Âdil Enver Hıdır, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 2007, s. 130.

ibarelerin kullanılması”⁵ şeklinde tanımlanabilir. Talâk sözcüğü İslamî naslarda ağırlıklı olarak terim anlamıyla kullanılmaktadır.⁶

Yukarıda da belirtildiği üzere öfkeli kimsenin boşamasının geçerli olup olmadığıyla ilgili tartışmanın ana sebebi, “إغلاق ولا عتاق في إغلاق/İğlâk sırasında boşama ve köle azadı yoktur.” rivayetidir. Hadisin metnindeki “إغلاق” sözcüğü Arapçada kapatmak anlamına gelen “غلق” kökünden türeyen “أغلق” sözcüğünün masdar formudur.⁷

Hadisi doğru anlamlandırma adına metindeki “kapatmak” manasındaki iğlâk sözcüğünün doğru tevilini tespit etmek önemi haiz bir konudur. Binaenaleyh geçmişten günümüze ulemânın görüş ve kanaatlerini inceleyerek tespit etmek gerekmektedir. Bu sebeple ilkin tarihi süreçte öne çıkan dil âlimlerinin muteber kitap ve lügatlerine müracaat etmek yerinde bir yaklaşım olacaktır.

2- İĞLÂK LAFZİNİN DİLBİLİMCİLERE GÖRE ANLAMLANDIRILMASI

Büyük dil âlimi Halîl b. Ahmed (ö. 175/791), “احتد فلان فنشب في حدته فغلق أي غضب/Falan hiddetlendi, hiddetinden parladı ve kilitlendi yani öfkelendi.” ibaresi ile “إغلاق” lafzının türediği sözcük olan “غلق” fiiline bu örnekte “gazab” anlamı vermiştir. Onun asıl kelime olan “iğlâk/ğlâk” formuna temas etmediği görülmektedir.⁸ Buradaki anlamlandırma kişinin hiddetiyle kendini bir nevi kilitmesi, hislerini ve iletişim kanallarını kapatması, şeklinde de anlaşılabilir. İbn Sîde (ö. 458/1066) ise iğlâk siğasına temas etmez; ancak “غلق في حدته علقاً نشب” ibaresiyle Halîl b. Ahmed’in ibaresine yakın bir cümle serdedir.⁹

Ebü Mansûr el-Ezherî¹⁰ (ö. 370/980), Sâhib b. Abbâd¹¹ (ö. 385/995) Mutezilî müfessir ve aynı zamanda dil üstadı Zemahşerî¹² (ö. 538/1144), âlim ve edebiyatçı

5 Zeydân, *el-Mufasssal*, VII, 347; Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk*, s. 542. Ayrıca bkz. Nesefî, *Tilbetü't-talebe*, s. 144; Hallâf, *Ahkâmu'l-ahvâliş-şahsiyye*, s. 128.

6 Halil İbrahim Acar, “Talâk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2010, XXXIX, 496.

7 İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Cemâleddin Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânu'l-Arab*, Müessesetü'l-Âlemi li'l-Matbûât, Beyrut 2015, III, 2920.

8 Halil, Ebû Abdîrrahmân b. Ahmed b. Amr b. Temîm el-Ferâhidî, *Kitâbu'l-ayn*, thk. Abdulhamîd Hindâvî, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2003, III, 287-288.

9 İbn Sîde, Ebû'l-Hasen Ali b. İsmâil, *el-Muhkem ve'l-muhîtu'l-âzam*, thk. Abdulhamîd Hindâvî, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2000, V, 386.

10 Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed, *Tehzibu'l-lüğa*, thk. Ahmed Abdurrahman Muhaymir, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2004, VI, 218; ayrıca bkz. Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed, *ez-Zâhir, fi garibi elfâzi'l-İmâmiş-Şâfiî*, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, yy., ts., s. 323.

11 Sâhib b. Abbâd, Ebu'l-Kâsım İsmâil b. Abbâd, *el-Muhîtu'l-lüğa*, thk. Muhammed Hasan Âl-i Yâsin, Dâru Âlemi'l-Kütüb, Beyrut 1994, IV, 530.

12 Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer, *Esâsü'l-belâğa*, thk. Muhammed Bâsil Uyûn es-Sûd, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2010, I, 708; Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer, *el-Fâik fi garibi'l-hadis*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî-Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1979-1993, III, 72.

İbnü'l-Esîr¹³ (ö. 606/1210), Ebu'l-Feth el-Mutarrizî¹⁴ (ö. 610/1213), İbn Manzûr¹⁵ (ö. 711/1311), Zebîdî¹⁶ (ö. 1205/1791) لا طلاق ولا عتاق في إغلاق hadisinde geçen iğlâk lafzının ikrâh anlamına geldiğini belirtmişlerdir.

Yukarıda ismi zikredilen âlimlerden Zemahşerî, Arapçada “أغلق عليه وأغلق إذا” /uğlika aleyh” ve “ağlaka”nın “ukrihe” anlamında kullanıldığını belirtir.¹⁷ Ebu'l-Feth el-Mutarrizî ise iğlâk sözcüğünün ikrâh anlamında olduğunu “أغلقه على شيء أكرهه” ibaresiyle teyit eder. Öte yandan iğlâk ve muğlak lafızlarının cünûn/deliklik manasına yorulmasının uzak ihtimal olduğunu vurgular. Ayrıca Ebû Dâvud'un (ö. 275/889) “العلاق أظنه في الغضب” ibaresine değinir; ama bu konuda bir görüş beyan etmez.¹⁸ İbn Manzûr ve Zebîdî'nin gerekçesi ise şu şekildedir: İğlâk altında yani muğlak kişinin işleri ikrâh altındadır ve tasarrufları kısıtlamaya maruz kalmıştır. Öyleki o kişi üzerine kapı kapatılmış ve kendisinden talep edilen işi yapınca veya istenilen talâkı verinceye kadar hapsedilmiştir.¹⁹

Büyük dil âlimi Fîrûzâbâdî (ö. 817/1415) ise yukarıda isimleri zikredilen âlimlere paralel ama hadise atıf yapmadan iğlâk lafzına ikrâh manası vermiştir.²⁰ Yaptığımız araştırma ve incelemeler neticesinde tespit edebildiğimiz kadarıyla diğer bazı dilciler iğlâk sözcüğüne temas etmemişlerdir. Bundan ötürü onların herhangi bir değerlendirmelerine rastlanmamıştır.

İğlâk lafzını ele alan dil âlimlerinin kahir ekseriyeti ise iğlâk lafzının kelime anlamının kapatmak olmakla birlikte söz konusu rivayette ikrâh manasında kullanıldığı yönünde müttefiktir. Öte yandan Halîl b. Ahmed ve İbn Sîde'nin ifade ettikleri cümlelerde kök anlam olan “غلق” fiilini öfke olarak tevîl etmeleri iğlâk sözcüğü açısından öfke manasının ihtimal dışı olmadığı düşünülebilir.

3- RİVAYETİN HADİS KAYNAKLARINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

İğlâk lafzının hadis metnindeki manasını tahlil etmek için hadis şerh geleneğinde mezkûr rivayet bağlamında iğlâk lafzının nasıl anlaşıldığı konusu, metne doğru anlamı verebilme adına önem arz etmektedir. Onun öncesinde rivayetin sıhhat yönüne ilişkin bazı mülâhazalara değinmek gerekmektedir.

13 İbnü'l-Esîr, Mecdüddîn Ebû's-Seâdât el-Mübârek b. Muhammed el-Cezerî, *en-Nihâye fî ğaribi'l-hadis ve'l-eser*, thk. Tâhir Ahmed ez-Zâvî-Mahmûd Muhammed et-Tanâhî, Dâru İhyâ'it-Türâsî'l-Arabî, Beyrut ts. III, 379-380.

14 Mutarrizî, Ebû'l-Feth Nâsıruddîn, *el-Muğrib fî tertîbi'l-mu'rib*, thk. Mahmûd Fâhûrî-Abdulhamîd Muhtar, Mektebetü Usâme b. Zeyd, Halep 1979, II, 109.

15 İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, III, 2920.

16 Zebîdî, Muhammed el-Murtazâ el-Hüseynî, *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*, thk. heyet, Matbaa Hukûme Kuveyt, Kuveyt 1973-2001, XXVI, 262.

17 Zemahşerî, *Esâsü'l-belâğa*, I, 708; Zemahşerî, *el-Fâik fî garibi'l-hadis*, III, 72.

18 Mutarrizî, *el-Muğrib*, II, 109.

19 İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, III, 2920; Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs*, XXVI, 262.

20 Fîrûzâbâdî, Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb, *el-Kâmûsü'l-muhît*, takdim, Muhammed Abdurrahmân el-Maraşlı, Dâru İhyâ'it-Türâsî'l-Arabî, Beyrut 1997, II, 1214.

a) Rivayetin Sihat Derecesi

İlgili rivayet yukarıda da geçtiği üzere, ilk hadis kaynakları içinde İbn Ebî Şeybe (ö. 235/849), Ahmed b. Hanbel (ö. 241/ 855), İbn Mâce (ö. 273/887), Ebû Dâvud, Ebû Ya'lâ, Dârekutnî (ö. 385/995), Hâkim (ö. 405/1014), Beyhakî'de (ö. 458/1066) geçmektedir. Buhârî (ö. 256/870) ve Müslim'de (ö. 261/875) zikredilmeyen hadis pek çok hadis âlimi tarafından ele alınmıştır. Sahabeden Hz. Âişe (ö. 58/678) tarafından rivayet edilen hadis bu haliyle haber-i vâhidin ferd hadis kısmına dâhildir.²¹

Genellikle sened yönünden ele alınan rivayet senedindeki zayıf ravi olarak nitelenen Muhammed b. Ebû Ubeyd b. Ebû Sâlih nedeniyle tenkide uğramıştır. Hâlbuki İbn Hibbân (ö. 354/965) bu raviyi "sika" olarak zikretmiştir.²² Her ne kadar İbn Hibbân onu sika olarak zikretse de münekkit âlimler tarafından sıkça zayıf olarak nitelenmesinden ötürü hadis, sened yönünden zayıf olarak nitelenebilir.

Buhârî şârihi İbn Battâl (ö. 449/1057) talâka ve ıtka yani köle azadına yemin edenin durumunu ele aldığı sırada ilgili hadise değinmiştir. Ona göre "لا طلاق ولا عتاق في إغلاق" hadisi sabit değildir; çünkü bu rivayet, kat'î olan naslarla çatışmaktadır. Onun kat'î olarak naklettiği rivayetlere göre Hz. Peygamber öfkeli olduğu halde bir şeyi yapmaya veya yapmamaya yemin eder de sonra yemin ettiği o şeyden daha hayırlısını görürse yemininden dönerdi.²³ Benzer değerlendirmelerin İbn Mülakkin tarafından da yapıldığı görülür. O, İbn Battâl'a atıfla zikri geçen rivayetin sabit olmadığını yineler.²⁴ Söz konusu iki âlim hadisi metin açısından sabit görmemektedir. Buna rağmen mezkûr hadisin şerhlerde çokça ele alınması ve doğrudan zayıf olarak nitelenmemesi istidlal yönünden hüccet olarak telakki edilebilir. Zaten fakihler de onunla istidlalde bulunarak onun hüccet değerini göstermişlerdir.

21 Ferd hadis, "Senedin bir veya birkaç tabakasında ravi sayısı bire düşen hadistir." Bkz. Aydınli, Abdullah, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, İFAV Yayınları, İstanbul 2011, 77, 91.

22 İbn Ebû Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdris, *el-Cerh ve't-tâdil*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1952, VIII, 10; IX, 395; İbn Ebû Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdris, *Kitâbu'l-ilel*, thk. Heyet, Mektebetü'l-Melik Fehdü'l-Vatani, Riyâd 2006, IV, 120; İbnü'l-Harrât, Ebû Muhammed Abdulhak b. Abdurrahman, *el-Ahkâmü'l-vüstâ min hadîsi'n-nebi sallallâhü 'aleyhi ve sellem*, thk. Hamdi es-Selefi-Subhî es-Sâmerri, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 1995, III, 200; Mizzi, Yusuf b. ez-Zeki Abdurrahman Ebü'l-Haccâc, *Tehzîbu'l-Kemâl*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1983-1992, XXVI, 62; İbn Kesir, Ebü'l-Fidâ İsmâil b. Ömer, *et-Tekmil fi'l-cerh ve't-tâdil ve ma'rifetü's-sikât ve'd-du'afâ ve'l-mecâhil*, thk. Şâdi b. Muhammed b. Sâlim, Merkezü'n-Numân, Sana 2011, III, 252; İbn Hacer el-Askalâni, Ahmed b. Ali, *Tehzîbü't-Tehzîb*, Matba'atü Dâireti'l-Me'ârifî'n-Nizâmiyye, Haydarâbâd 1325-1327, IX, 330

23 İbn Battâl, Ebü'l-Hasen Ali b. Halef, *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, talik, Ebû Temim Yâsir b. İbrâhîm, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 2003, VI, 137.

24 İbn Mülakkin, *et-Tavzîh*, XXV, 274, XXX, 331-332.

b) İğlâk Lafzının Hadisçiler Tarafından Yorumlanması

Hadisi rivayet edenlerden biri olan Ahmed b. Hanbel'in metindeki iğlâk sözcüğünü öfke şeklinde yorumladığı nakledilmiştir.²⁵ Ebû Dâvud'un da buna benzer bir ibare serdettiği görülmektedir: “العلاق أظنه في الغضب.” Ebû Dâvud'un iğlâk veya iğlâk şeklindeki lafzı gazab olarak yorumlaması, söz konusu hadisi işlediği baba gayz anlamı vermesinden de anlaşılmaktadır.²⁶ Ebû Dâvud'un *Sünen*'inin bazı nüshalarında diğer hadis kitaplarının aksine “إغلاق” lafzı yerine aynı kökten türemiş “غلاق” kelimesi bulunmaktadır.²⁷ Her ne kadar bazı nüshalarda ilgili babın galat şeklindeki başlıklandırılması görülmekte ise de ifade ettiğimiz üzere “gayz” başlığı da bulunmaktadır. Nitekim *Sünenü Ebî Dâvud* şârihi Ebu't-Tayyib el-Azîmâbâdî (ö. 1911) de buna işaret etmiştir.²⁸ İbn Mâce ise إغلاق في إعتاق ولا طلاق hadisinin “bab” başlığını “mükreh ve unutan talâki” olarak tayin etmiştir.²⁹ Bu da onun iğlâk lafzını ikrâh olarak tevîl ettiğini gösteren bir emaredir.

Buhârî'nin *el-Câmiu's-Sahîh*'inde ilgili rivayet nakledilmese de metindeki iğlâk lafzı³⁰ “باب الطلاق في الإغلاق والكراهة والسكران والمجنون” bab başlığında olduğu şekliyle görülmektedir. Metinde “kürh/ikrâh” sözcüğü ile iğlâk sözcüğü yan yana geçmektedir. Buhârî'nin metnindeki “kürh/ikrâhın” bulunması sonucu iğlâkın ikrâh manasında değil de Buhârî tarafından “öfke” manasını kastetmek için kullanıldığı iddiasını ele alan İbn Hacer, çeşitli değerlendirmeler yapar. Meseleyi vuzuha kavuşturamayan İbn Hacer'in neticede Buhârî'nin “kürh”le öfkeyi değil, ikrâhı kastettiğini vurguladığı görülür.³¹ Zaten ilgili bab başlığı altında, “deli, sarhoş, vesveseci, zorlanan, bunağın vb.” kimselerin talâkına temas eden rivayetleri alan Buhârî, öfke ve ona dair bir değerlendirme yapan hiçbir rivayet aktarmamıştır. Bu da İbn Hacer'i destekleyen bir veridir. Çünkü Buhârî, iğlâkla öfkeyi kastetmiş olsaydı ona dair lafız veya işaret eden bir rivayet aktarması daha doğru olurdu. Aksine o öfke ile ilgili değil ikrâhla ilgili rivayeti nakletmiştir. Öfke konusuna değinmemesinden Buhârî'nin iğlâkı ikrâh veya kilitlenme ifade eden bir manada kullandığı ifade edilebilir.

İğlâk/ğilâk lafzı öfke manasına yorumlanıp tercüme edildiği takdirde hadis şu manaya gelmektedir: “Öfke anında köle azadı ve boşama yoktur.” İğlâk/ğilâk sözcüğünün semantik açısından “gazab” anlamına gelip gelmediği hadisi doğru anlamlandırma ve yorumlama açısından önem kazanmaktadır.

25 İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdu'l-me'âd*, III, 566.

26 Ebû Dâvud, “Talak” 8.

27 Azîmâbâdî, Ebu't-Tayyib Şemsülhak, *Avnü'l-mâ'bûd şerhu Süneni Ebî Dâvud*, thk. Abdurrahmân Muhammed Osmân, el-Mektebetü's-Selefiyye, Medine 1968, VI, 261.

28 Azîmâbâdî, *Avnü'l-mâ'bûd*, VI, 262.

29 Bkz. İbn Mâce, “Talak” 16.

30 Buhârî, Ebû Abdullâh Muhammed, *Sahîhu'l-Buhârî*, Dâru's-Selâm, Riyâd 1999, “Talak” 11.

31 İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Ali, *Fethu'l-bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1960, IX, 390.

Ebü Süleymân el-Hattâbî³² (ö. 388/998), İbn Abdilber³³ (ö. 463/1071), Bâcî³⁴ (ö. 474/1081), Begavî³⁵ (ö. 516/1122), Kâdî İyâz³⁶ (ö. 544/1149), İbn Dakîkul'îd³⁷ (ö. 702/1302), Hatîb et-Tebrîzî³⁸ (ö. 741/1340), İbn Mülakkin³⁹ (ö. 804/1401), İbn Hacer el-Askalânî⁴⁰ (ö. 852/1449) Aynî⁴¹ (ö. 855/1451), Ebu'l-Abbâs el-Kastallânî⁴² (ö. 923/1517), Ali el-Kârî⁴³ (ö. 1014/1605), Münâvî⁴⁴ (ö. 1031/1622), Zürkânî⁴⁵ (ö. 1122/1710), Şevkânî⁴⁶ (ö. 1250/1834), Muhammed b. Ali el-Asyûbî,⁴⁷ Azîmâbâdî⁴⁸ ilgili hadiste geçen iğlâk lafzının manasının ikrâh olduğunu vurgulamışlardır. Onlar görüşlerini ispat adına, “Allah ümmetinden hata, unutma ve zorlama altında yaptığı şeylerin sorumluluğunu kaldırmıştır.”⁴⁹ meâlindeki hadisi delil göstermişler-

- 32 Hattâbî, Ebû Süleymân Hamd b. Muhammed el-Büstî, *Me'âlimü's-Sünen*, el-Matbaatü'l-İlmiyye, Halep 1932, III, 242.
- 33 İbn Abdilber, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillâh, *el-İstizkâr*, talik, Sâlim Muhammed Atâ-Muhammed Ali Mu'avvaz, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2002, VI, 201-202.
- 34 Bâcî, Ebu'l-Velid Süleymân b. Halef, *el-Müntekâ Şerhu Muvatta*, Dâru'l-Kitâbî'l-İslâmî, Kâhire ts. IV, 124.
- 35 Beğavî, Ebû Muhammed el-Huseyn b. Mes'ûd, *Şerhu's-sünne*, thk. Şu'ayb el-Arnaût-Züheyr eş-Şâviş, el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 1983, IX, 222.
- 36 Kâdî İyâz, Ebu'l-Fazl İyâz b. Mûsâ, *Meşâriku'l-envâr 'alâ shâhi'l-âsâr*, el-Mektebetü'l-Atike-Dâru't-Türas, Tunus-Kahire ts. II, 134.
- 37 İbn Dakîkul'îd, Ebu'l-Feth Muhammed b. Ali, *Şerhu erbâ'ine hadisen en-Neveviyye fi'l-ehâdisi's-sahihati'ne-nebeviyye*, Mektebetü't-Türâsî'l-İslâmî, Mısır ts. I, 99.
- 38 Tebrîzî, Muhammed b. Abdillâh el-Hatîb, *Mişkâtü'l-mesâbih*, thk. Muhammed Nâsruddîn el-Bânî, el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 1985, II, 979.
- 39 İbn Mülakkin, Ebû Hafs Ömer b. Ali, *et-Tavzih li-şerhi'l-Câmi'i's-sahih*, thk. Dâru'l-Felâh, Dâru'n-Nevâdir, Dımaşk 2008, XXV, 274.
- 40 İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî*, IX, 389.
- 41 Aynî, Bedruddîn Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed, *'Umdetü'l-kârî şerhu Sahihî'l-Buhârî*, Daru'l-Fikr, Beyrut ts. XX, 250-251.
- 42 Kastallânî, Ebu'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed, *İrşâdü's-sârî li-şerhi Sahihî'l-Buhârî*, el-matbaatü'l-Kübrâ el Emîriyye, Mısır 1323, VIII, 146.
- 43 Ali el-Kârî, Ebu'l-Hasen Muhammed, *Mirkâtü'l-mefâtih şerhu Mişkâtü'l-mesâbih*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1994, VI, 427.
- 44 Münâvî, Muhammed Abdurraûf b. Tâcil'ârifin, *et-Teyisr bi-şerhi'l-Câmi'i's-sağîr*, Mektebetü'l-İmâmî-Ş-Şâfi'i, Riyad 1988, II, 501.
- 45 Zürkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdilbâkî, *Şerhu'l-Muvattâ*, el-Matbaatü'l-Hayriyye ts. III, 70.
- 46 Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali, *Neylü'l-evtâr min esrârî Müntekâ'l-ahbâr*, thk. Muhammed Subhî b. Hasen Hallâk, Dâru İbni'l-Cevzî, yy., 1427, XII, 414-416.
- 47 Asyûbî, Muhammed b. Ali b. Âdem b. Mûsâ, *Zehîratü'l-ukbâ fi şerhi'l-müctebâ*, Dâru'l-Mirâc, Riyâd 1996-2003, XXXII, 17.
- 48 Azîmâbâdî, *'Avnü'l-mâ'bûd*, VI, 262.
- 49 Abdurrezzâk b. Hemmâm, *Musannef*, thk. Habîbürrahmân el-Azamî, Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 1970-1983, VI, 409-410; İbn Ebî Şeybe, IX, 570-572; İbn Mâce, “Talak” 16; Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed, *Şerhu me'âni'l-âsâr*, thk. Muhammed Zühri en-Neccâr-Muhammed Seyyid Câdelhak, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1994, III, 95; İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân, *Sahihu İbn Hibbân bi-tertibî İbn Balabân*, thk. Şu'ayb el-Arnaût, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1993, XVI, 202; Taberânî, Süleymân b. Ahmed, *Müsnedü's-Şâmiyyin*, thk. Hamdî Abdülmecîd es-Selefi, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1989-1996, II, 152; Taberânî, Süleymân b. Ahmed, *er-Ravdu'd-dâni ilâ el-Mu'cemü's-sağîr*, thk. Muhammed Şekûr Mahmûd el-Hâc Emrîr, el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 1985, II, 52; Taberânî, Süleymân b. Ahmed, *el-Mu'cemü'l-evsat*, thk. Târik b. Avdillah b. Muhammed-Abdulmuhsin b. İbrâhîm el-Hüseynî, Dâru'l-Haremeyn, Kahire 1995, II, 331; Taberânî, Süleymân b. Ahmed, *el-Mu'cemü'l-kebir*, thk. Hamdî Abdülmecîd es-Selefi, Mektebetü İbn Teymiyye, Kahire ts. II, 97; Dârekutnî, *Sünen*, V, 300-301; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VI, 139; VII, 584; Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 216; Azamî, Muhammed Diyâurrahmân, *el-Minnetü'l-kübrâ şerh ve tahrîcüs-Süneni's-suğrâ*, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 2001, VI, 351

dir. Nitekim Rasûl-i Ekrem ikrâh altında sorumluluğun kalktığına işaret etmiştir ki onlara göre işte iğlâk, tam da bu manadadır. Bu âlimlerin konuyu doğrudan mük-rehin talâkı konusuna taşımaları ve meseleyi bu boyutta tartışmaları öfke manasını ihtimal dışı gördüklerini göstermektedir. Yalnız Hatîb et-Tebrizî temriz sigasıyla (kîle, yukâlu gibi kesin bilgiyi ifade etmeyen lafızlarla) iğlâk lafzının ikrâh mana-sın da olduğunu ifade etmekle birlikte diğer âlimler lafza doğrudan ikrâh anlamı vermişlerdir.

Bu âlimlere ilaveten İbn Kuteybe (ö. 276/889) ve İmam Mâlik'in de (ö. 179/795) iğlâka "gazab" anlamı verdiği nakledilmiştir. Öte yandan Kâdi İyâz, İbn Hacer, Aynî ve Ali el-Kârî gibi âlimler iğlâkın gazab, cünûn ve aynı anda üç talâkı kullanmak şeklinde ikinci, üçüncü ve dördüncü anlamlarına da işaret etmişlerdir.⁵⁰

İbn Hacer el-Askalânî Ebû Dâvud'un kullandığı iğlâk lafzının iğlâk şeklindeki lafızdan farklı olabileceğinden söz eder. Mutarrizî ve Abdulgafir el-Fârisî'ye (ö. 529/1134-35) atıfla iğlâkın "gazab" olarak anlaşılmasının hata olduğunu ifade ederek iğlâk lafzının öfke olarak yorumlandığı takdirde hiçbir talâkın vaki olmayacağını belirtir. Nitekim onun da işaret ettiği gibi eşini boşayan her kişi, öfkeli bir halde bu işi yaptığını iddia ederdi, görüşünü aktararak öfkeli haldeki talâkın muteber olduğunu ispatlamaya çalışır. Öte yandan son dönem bazı Hanbelî âlimlerinin öf-keli kişinin talâkını geçersiz saydıklarını, buna karşın bazı âlimlerin de bu görüşe reddiye yazdıklarını nakleder. İbn Hacer iğlâka gazab denildiğini belirtir. Bu görüşün de Iraklı âlimlere nispet edildiğini zikreder. Lafzın muhtemel diğer manasının da "bid'i talaktan nehiy" olduğu görüşünü dile getirir. Onun da beyan ettiği gibi bu, fiilden nehiydir, hükümden değil.⁵¹ Yani diğer bir ifadeyle iğlâk halindeki talâk bi-dat kapsamında değerlendirilip yasaklanmış olmasına rağmen yine de verilen talâk hükmen geçerlidir.

İbn Hacer el-Askalânî'ye paralel açıklamalar yapan Zürkânî, iğlâk sözcüğünün manasının gazaba yorulmasının vehmî, isabetsiz ve bâtil bir tevil olduğunu belirtir. Öte yandan o, Hz. Âişe ve İbn Abbas'ın da öfkelinin talâkını geçerli saydığını, sa-habeden bir topluluğun da bu şekilde fetva verdiğini nakleder.⁵² Bu arada Yemenli fakih Şevkânî'nin de benzer ibareler kullandığı görülür.⁵³

Zürkânî'nin Hz. Âişe'ye atfettiği, öfkelinin talâkını geçerli saydığı görüşü ve ilgili rivayetin hadis kaynaklarında sahabeden sadece Hz. Âişe tarafından rivayet

50 Bkz. Kâdi İyâz, *Meşâriku'l-envâr*, II, 134; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, IX, 389; Aynî, *'Umdetü'l-kârî*, XX, 251; Ali el-Kârî, *Mirkâtü'l-mefâtiḥ*, VI, 428.

51 İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, IX, 389.

52 Zürkânî, *Şerhu'l-Muvattâ*, III, 70.

53 Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, XII, 414-416.

edilmiş olmasını da göz önünde bulundurduğumuz vakit, Hz. Âişe'nin muhtemel tevili önem kazanmaktadır. Aktarıldığı kadarıyla Hz. Âişe, öfkeli şahsın talakını geçerli kabul ettiğine göre iğlâk lafzına onun “öfke” anlamı vermediği düşünülebilir.

İbn Battâl, ilgili hadisi hüccet gören Medineli ve Kûfeli âlimler nazarında iğlâk kelimesinin manasının ikrâh olduğunu ifade eder.⁵⁴ İkrâh manasını öne çıkaran İbn Mülakkin, Hâkim en-Nisâbûrî'nin de aynı görüşte olduğunu ve Ebû Ubeyd'in (ö. 224/838) iğlâk lafzını التضييق (baskı, stres, sıkıştırma, daraltma, kalbin sıkışması, daralması) olarak tarif ettiğini zikrederek ikrâh manasını teyit eder.⁵⁵

Hanefî âlim ve meşhur vâiz Sıbt İbnü'l-Cevzî (ö. 654/1256) *İsâru'l-insâf* adlı eserinde ilgili hadisi değerlendirmeye almıştır. Müellif önce İbn Kuteybe ve Ebû Ubeyd'e atıfla onlara göre iğlâkın manasının ikrâh olduğunu belirtse de doğru olanın “cünûn” olduğunu beyan eder ve konuyu mecnûnun boşaması meselesine taşır.⁵⁶ Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin öfke değil de delilik manasını öne çıkarması ve konuyu bu cihete taşınması ikrâh manasına itibar etmediğini hissettirmesi açısından dikkate değer bir husustur.

Hindistanlı muhaddis Sindî (ö. 1138/1726), iğlâk lafzının gazab manasına yorumlanmasının uygun olduğunu ifade etmesine rağmen “ğarîb” lafızları açıklayan âlimler tarafından iğlâkın ikrâh olarak açıklandığına işaret etmiştir. Sindî yine de iğlâk halinin kişinin iradesini kitleyen cünûn ve gazab halini de kapsadığını ifade ederek muvafık olarak zikrettiği öfke manasına meyletmiştir. Öte yandan dördüncü bir mana olarak tek lafızla üç talâkın nehyedilmesi tevili de nakletmiştir.⁵⁷

İğlâk kelimesinin tevili noktasında muhaddis ve şârihlerin fikir ayrılığı dikkat çekmektedir. Yukarıda da ifade edildiği gibi Ahmed b. Hanbel ve Ebû Dâvud'un mezkûr sözcüğü gazab olarak anlamlandırırken kendilerinden önce ve sonra yaşamış birçok fakih, muhaddis ve hadis şârihinin ise ağırlıklı olarak ikrâh şeklinde tevil ettikleri görülmektedir. Sıbt İbnü'l-Cevzî gibi bazı Hanefî hadisçiler doğru mananın cünûn olduğunu vurgulamış ve ikrâh ve gazab manasına meyletmemişlerdir. Sindî ise iğlâk halinin ikrâh manasının yanında iradeyi kitleyen öfke ve deliliği de ihtiva ettiğini ifade etmesi birleştirici bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir. Öte yandan üç manaya ilaveten dördüncü bir anlam olarak tek lafızla üç talâk verme manasının da dillendirilmesi iğlâkın mutlak manada ikrâh olarak yorumlayıp anlamayı mümkün kılmamaktadır.

54 İbn Battâl, *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, VI, 137.

55 İbn Mülakkin, *et-Tavzîh*, XXV, 274; XXX, 331-332.

56 Sıbt İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Muzaffer Yûsuf b. Kızıoğlu et-Türki, *İsâru'l-insâf fi âsâri'l-hilâf*, thk. Nâsir el-Ali en-Nâsir el-Halîfî, Dârûs-Selâm, Kahire 1987, s. 378-379.

57 Sindî, *Hâşiyetü's-Sindî*, IV, 289.

Âlimlerin de vurguladığı gibi iğlâka, ikrâh, gazab ve cünûn manalarından birini vermek kabul edilebilir ve makul gözükürken dördüncü mana olarak bir lafızla üç talâk verme manasının şu yönden muhtemel olmadığını düşünmekteyiz: Hatırlanacağı gibi mezkûr hadiste iğlâk halinde boşama ve köle azadına dönük sözlü tasarrufların muteber olmadığına işaret edilmiştir. Bilindiği gibi İslam fıkında kişinin eşini üç defa boşama hakkı vardır. Dolayısıyla hadis bağlamında iğlâka bir lafızla üç talâk verme manası talâk yönünden makul kabul edilebilir. Ancak köle azadı için üç defa sözlü tasarrufta bulunma söz konusu olmadığına göre yine metindeki köle azadı manası bağlamında iğlâka tek lafızla üç talâk verme tevili isabet-siz gözükmektedir.

Nitekim temriz sigasıyla nakledilen bu görüşü kimin ya da kimlerin savunduğu ifade edilmemiştir. Mudafaa edicisi belirli olmayan bu mananın kabuledilebilir bir görüş olmadığı kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

4- İĞLÂK LAFZININ FUKAHAYA GÖRE ANLAMLANDIRILMASI

a) Hanefîler

Yaptığımız araştırma ve tarama sonucu görebildiğimiz kadarıyla Hanefî fakihler fûrû-i fıkıh kitaplarında ilgili hadise ve bu hadis bağlamında iğlâk lafzının anlamına temas etmemişlerdir. Aşağıda da değineceğimiz gibi iğlâk hadisini ve iğlâkın manasını ele alan birkaç âlim ise bunu hadis şerhi, fıkıh lügatı, fetva vb eserlerde yapmışlardır.

Rüknüislâm es-Suğdî (ö. 461/1068), fetva kitabı *en-Nütef*'te “لا طلاق في غلابة” şeklinde bir hadis aktarıp herhangi bir gerekçe göstermeksizin bunun manasının ikrâh olduğunu belirtmekte ve o da konuyu ikrâh altındaki kişinin talâkı meselesine taşımaktadır.⁵⁸ İlginç olan şey, onun “إغلاق” lafzı yerine “غلابة” lafzını kullanmasıdır ki görebildiğimiz kadarıyla bırakın bu şekilde bir hadisin varlığını, mevcut rivayetler içerisinde غلابة sözcüğü geçen herhangi bir hadis dahi bulunmamaktadır. Suğdî'nin غلابة ile إغلاق kelimesini kastedip kastetmediği ise müphem bir konu olarak gözükmele birlikte tashîf⁵⁹ yapmış olması da muhtemeldir.

Kâsânî (ö. 587/1191) ilgili hadise ve iğlâk lafzına temas etmeyip doğrudan olad masa da “hul” konusu bağlamında “gazab” sözcüğünü kullanarak öfkelinin talâkı konusuna değinmiştir. Onun ifadesine göre kişi bir bedel zikretmeksizin eşine mu-

58 Suğdî, Ebû'l-Hasen Ruknülislâm Ali b. el-Hüseyn, *en-Nütefî'l-fetâvâ*, thk. Salahaddin en-Nehî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut-Dâru'l-Furkân, Ammân 1984, I, 347.

59 Hadiste nokta, hareke ve harf hatası yapmak. Bkz. Aydın, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, s. 308. Ayrıca bkz. Koçyiğit, Talât, *Hadis Usûlü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1997, s. 141.

halaa yapsa ve daha sonra ben ancak onu boşamayı kastettim dese öfkeye delalet eden bir durum olmadıkça sözü tasdik edilir, demiştir.⁶⁰ Zaten başka bir yerde de öfke halinin dikkatli düşünceye engel olduğunu vurgulamıştır. Bu bağlamda kişinin maslahatı olan nikâhtan çıktığının farkında olmadığı ve bunun da bir mefsedet olduğu gerekçesiyle böyle bir talâkın iptal edilerek muteber sayılmayacağını belirtmiş olur.⁶¹ Bu yaklaşımıyla onun öfkeli halde vaki olan talâkı muteber görmediği anlaşılmaktadır.

Ömer Neseî (ö. 537/1142), fıkıh ıstılahları eseri *Tilbetü't-talebe*'de ilgili rivayete temas ederek metindeki iğlâk kelimesinin doğru tevilinin Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin de belirttiği gibi "cünûn" olduğunu belirtir. Zira iğlâk kişinin işlerini/eylemlerini kapatır. İğlâk lafzına ikrâh manasının verildiğini de ifade eden Neseî, bu manaya Hanefî âlimlerin itibar etmediklerini nakleder.⁶²

Yapılan araştırmalar sonucu görüldüğü kadarıyla öfkelinin talâkı konusuna derli toplu ilk olarak değinen Hanefî âlim, İbn Âbidîn'dir (ö. 1252/1836).⁶³ Meşhur eseri *Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr*'da konuyu ele alan İbn Âbidîn, öfkeli ile medhuşun talâkı konusuna birlikte temas eder. Ancak ilgili rivayet ve bu bağlamda iğlâk lafzına temas etmez.⁶⁴

Yukarıda da vurguladığımız gibi İbn Âbidîn öncesi dönemde fûrû-i fıkıh eserleri müelliflerinin -Kâsânî hariç- öfkelinin talâkı konusuna temas etmemeleri ilk dönem Hanefî âlimlerin öfkelinin talâkını geçerli saydıkları anlamına gelebileceği gibi; geçerli saymadıkları anlamına da gelebilir. Akıllı, balığ, uyanık ve ayrıca mükreh ve sarhoş kocanın talâkının geçerli olduğunu vurgulayan Hanefîlerin ayrıca öfkeli kocanın talâkı meselesine temas etmemeleri ilginç ve dikkat çekicidir.⁶⁵ Nitekim konuyu ilk olarak ele alan İbn Âbidîn'in de Hanefî fukahaya değil de İbn

60 Kâsânî, 'Alâeddin Ebû Bekr b. Mes'ûd, *Bedâi'û's-sanâi' fi tertibi's-şerâi'*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1986, III, 144.

61 Kâsânî, *Bedâi'*, III, 95.

62 Neseî, Necmeddin Ebû Hafs Ömer b. Muhammed b. Ahmed, *Tilbetü't-talebe fi'l-ıstılahâtî'l-fıkhiyye*, tlk. Hâlid Abdurrahmân el-Ak, Dâru'n-Nefâis, Beyrut 1995, s. 155.

63 Erturhan, "İslâm Hukuku Açısından Öfkeli Şahsın Talâkı", s. 211.

64 Bkz. İbn Âbidîn, Muhammed Emin ed-Dimaşkı, *Reddü'l-muhtâr 'alâ'd-Düreri'l-muhtâr*, thk. thk. Ali Muhammed Muavvad-Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Dâru Âlemi'l-Kütüb, Riyâd 2003, IV, 452.

65 Daha geniş bilgi için bkz. Kudûri, Ebu'l-Hasen Ahmed b. Muhammed b. Ahmed, *Muhtasarü'l-Kudûri fi'l-fikhi'l-Hanefi*, thk. Kâmil Muhammed Muhammed Uveyda, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2013, s. 155; Merginânî, Burhâneddin Ebu'l-Hasen Ali b. Ebî Bekr, *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedâ*, thk. Ahmed Mahmûd eş-Şehâde, Dâru'l-Farfûr, Dimaşk 2006, II, 20; Mevsilî, Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd, *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-muhtâr*, thk. Beşşâr Bekri Arabî, Dâru Kubâ, Dimaşk ts. II, 147; Zeylâi, Fahreddin Osman b. Ali, *Tebyinü'l-hakâik şerhu Kenzi'd-dekâik*, thk. Ahmed İzzü İnâye, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2010, III, 34; İbn Nüceym, Zeynüddin b. İbrâhîm b. Muhammed, *el-Bahru'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik*, thc. Zekeriyâ Umeyrat, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2013, III, 426-433; Meydânî, Abdulganî el-Ganîmî, *el-Lübâb fi şerhi'l-Kitâb*, thc. Abdurrezzâk el-Mehdî, Dâru'l-Kitâbî'l-Arabî, Beyrut 2012, II, 169-170.

Kayyim ve Hanbelîlere atıfta bulunması da dikkate değer bir durumdur. Kendisini mukallit mertebesinde gören bir âlimin kendi mezhebindeki görüşü bilmemesi ve ona atıfta bulunmaması düşünülemez. Kaldı ki önceki Hanefî âlimlerin konuya dair açık görüşleri olsaydı İbn Âbidîn'in ona temas etmesi kaçınılmaz olurdu.⁶⁶

Hanefîlerden Rüknüislâm es-Suğdî, Ömer Neseî ve Sibt İbnü'l-Cevzî'nin de iğlâk lafzına "cünûn" manası vermeleri ve mezkûr lafzı öfke olarak anlamlandırılmaları da tezimizi desteklemektedir. Eğer mezkûr âlimler iğlâkî öfke olarak tevil etselerdi o vakit öfkelinin talâkını geçerli saymadıkları iddiası güçlenmiş olurdu.

b) Mâlikîler

Mâlikî fakihler fûrû-i fıkıh eserlerinde ilgili rivayete temas ederek öfkelinin boşaması meselesini doğrudan ele alarak Hanefîlerden farklı bir yol izlemişlerdir.

Mâlikî fukahadan Ebu'l-Velîd İbn Rüşd⁶⁷ (ö. 520/1126), Karâfî⁶⁸ (ö. 684/1285), Haraşî⁶⁹ (ö. 1101/1689), Şemsüddîn ed-Desûkî⁷⁰ (ö. 1230/1815) gibi âlimler bu cümledendir ki onlar iğlâkını ikrâh olduğunu beyan etmişlerdir. Ayrıca İbn Rüşd iğlâk lafzının "itbâk/kapamak" anlamına geldiğini ve Mâlikî fakihlerine göre doğru tevilin ikrâh olduğunu belirtmiştir. İğlâkın gazab olduğundan hareketle öfkelinin talâkının muteber olmadığını iddia eden kimsenin sözünün sahih olmadığını ifade ederek öfkelinin talâkının geçerli olduğuna işaret etmiştir.⁷¹

Tusûlî de (ö. 1258) benzer ifadeler kullanarak İmam Mâlik'in iğlâk kelimesini ikrâh olarak tevil ettiğini belirtmiş ve mevzuyu mükrehin boşaması üzerinden sürdürmüştür. Nihayet o da öfkelinin talâkının geçerli olduğuna vurgu yapmıştır.⁷² İbn Arabî (ö. 543/1148), zihar ayetini değerlendirmesi sırasında öfkeli halde vaki olan zihar ve talâkın muteber olduğunu belirtmiştir.⁷³ Öfkelinin talâkının muteber

66 Bu nedenle, Hanefîlerin öfkelinin talâkını geçerli saymadıkları, şeklindeki genel bir ifade çok da sağlam ve ikna edici temellere dayanmamaktadır.

67 İbn Rüşd, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed, *el-Beyân ve't-tahsil*, thk. Muhammed Hacı ve dğr. Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1988, III, 151.

68 Karâfî, Şihâbüddîn Ahmed b. İdris, *ez-Zahîre*, thk. Muhammed Bu Hubze, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1994, IV, 54.

69 Haraşî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh, *el-Haraşî ala Muhtasari Sidi Halîl*, Dâru'l-Fikr, Beyrut ts. IV, 33.

70 Desûkî, Şemsüddîn Muhammed Arafê, *Hâşiyetü'd-Desûkî 'ala şerhi'l-kebir*, Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, yy. ts. II, 367.

71 İbn Rüşd, *el-Beyân ve't-tahsil*, III, 151.

72 Tusûlî, Ebu'l-Hasen Ali b. Abdusselâm, *el-Behce fi şerhi't-Tuhfe*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1998, I, 568-569, 548, 564. Ayrıca bkz. Desûkî, *Hâşiyetü'd-Desûkî*, II, 366.

73 İbnü'l-Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh, *Ahkâmu'l-Kur'an*, thk. Muhammed İbrâhîm el-Hifnevi-İsmâil Muhammed Şendîdî, Dâru'l-Hadis, Kâhire 2011, IV, 204; ayrıca bkz. Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'an*, Dâru İbni Cezm, Beyrut 2004, II, 3008; Tusûlî, *el-Behce*, I, 548.

olduğuna ilişkin Mâlikîlerin diğer bir delili ise öfkeli halde yapılan yeminin ittifakla geçerli olmasıdır.⁷⁴

Görüldüğü üzere Mâlikî fakihler, iğlâkın doğru manasının “ikrâh” olduğu konusunda hemfikirdir. İğlâkın “gazab” olarak tevil edilmesi onlar nazarında kabul edilemez olduğundan öfkelinin talâkı geçerli ve tarafları bağlayıcıdır.

c) Şâfiîler

Şâfiî fakihler de Mâlikî fakihler gibi fûrû-i fıkıh eserlerinde ilgili rivayeti çokça ele alarak öfkeli kimsenin boşaması konusuna doğrudan temas etmişlerdir. Şâfiî fakihler zikredilen hadis bağlamında iğlâk lafzına Mâlikî fukaha gibi ikrâh anlamı vermiş ve konuyu mükrehin talâkı üzerinden tartışmışlardır.

Bunlar arasında İmrânî⁷⁵ (ö. 558/1163), Nevevî⁷⁶ (ö. 676/1277), İsnevî⁷⁷ (ö. 772/1370) Zekeriyâ el-Ensârî⁷⁸ (ö. 926/1520), İbn Hacer el-Heytemî⁷⁹ (ö. 974/1567), Şirbînî⁸⁰ (ö. 977/1570), Remlî⁸¹ (ö. 1004/1596) gibi âlimleri sayabiliriz. Bu fakihlere ilaveten muhaddis Şâfiî âlimlerin de aynı görüşte olduklarını hatırlatmakta fayda var.

İğlâkın “öfke” şeklinde tevil edilmesine karşı çıkan Şâfiî fukahası Mâlikî fakihler gibi öfkelinin talâkının geçerli olduğunu kabul etmişlerdir. Her ne kadar iğlâkın diğer anlamlarının da olduğuna işaret etseler de meşhur ve doğru anlamın ikrâh olduğunu ifade etmişlerdir.⁸² Onlar, görüşlerini delillendirme adına, “*Üç şeyin ciddisi de şakası da ciddidir: nikâhın, talâkın, ric'î talâktan dönmenin.*”⁸³ hadisine işarete etmişlerdir. Zira burada ciddi olarak yapılan bir eylem söz konusudur. Bu eylem mezkûr hadis bağlamında bağlayıcıdır.

74 Tusûlî, *el-Behce*, I, 548.

75 İmrânî, Ebu'l-Huseyn Yahyâ b. Ebi'l-Hayr, *el-Beyân fi mezhebi'l-İmâmîş-Şâfi'î*, nşr. Kâsım Muhammed en-Nûrî, I-XIV, Dâru'l-Minhâc, Cidde 2000, X, 71.

76 Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref, *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb*, el-Mektebetü's-Selefiyye, Medine ts. XVII, 67.

77 İsnevî, Cemâlüddin Ebû Muhammed Abdarrâhîm, *et-Temhid fi tahriri'l-furû ale'l-usûl*, thk. Muhammed Hasen Hitû, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1981, s. 165.

78 Zekeriyâ el-Ensârî, Ebû Yahyâ Zekeriyâ b. Muhammed, *Esne'l-metâlib şerhu Ravzi't-tâlib*, I-IV, Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, Kahire 1313, III, 282.

79 İbn Hacer el-Heytemî, Ahmed b. Muhammed, *Tuhfetü'l-muhtâc bi-şerhi'l-Minhâc*, el-Mektebetü't-Ticâriyyetü'l-Kübrâ, Mısır 1983, VIII, 32.

80 Şirbînî, Muhammed b. Muhammed, *Muğni'l-muhtâc ilâ marifeti meânî elfâzi'l-Minhâc*, thk. Ali Muhammed Muavvad-Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2000, IV, 470.

81 Remlî, Muhammed b. Ahmed, *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1993, VI, 445.

82 Bkz. Zekeriyâ el-Ensârî, *Esne'l-metâlib*, II, 347; İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc*, VIII, 32.

83 İbn Mâce, “Talak” 13; Ebû Dâvud, “Talak” 9; Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ, *Câmi'u't-Tirmizî*, Dâru'l-Feyhâ, Dimaşk 1999, “Talak” 9; Dârekutnî, Sünen, IV, 380; Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 198.

Zikre değer ilave bir değerlendirme yapan fakih İsnevî, iğlâk lafzının manasını ikrâha hasretmenin caiz olmayacağını, zira Şâriin kişinin maslahatını göz önünde bulundurarak bunu zikretmediğini vurgular. Öte yandan bu konunun ulemâ için meşekkat ve eziyet olduğunu belirtir.⁸⁴ Onun meşekkat ve eziyet olarak dikkat çektiği husus konunun karmaşık olması ve kesin bir neticeye varamamak şeklinde ifade edilebilir.

d) Hanbelîler

Mâlikî ve Şâfiî fakihler arasındaki vaki olan fikir birliği Hanbelî fukaha arasında görülmemektedir. Fürû-i fıkıh eserlerinde ilgili rivayete ve iğlâk lafzına temas eden Hanbelîler öfkeli kimsenin boşaması konusuna da değinmişlerdir. Hanbelî fakihlerin çoğunluğu iğlâk lafzına Mâlikî ve Şâfiîler gibi anlam vermiştir. Bu fakihler arasında, İbn Kudâme⁸⁵ (ö. 620/1223), Ebu'l-Ferec İbn Kudâme⁸⁶ (ö. 682/1283), Zerkeşi⁸⁷ (ö. 772/1370), Burhânüddin İbn Müflih⁸⁸ (ö. 884/1479), Buhûti⁸⁹ (ö. 1051/1641) ve İbn Duveyyân⁹⁰ (ö. 1935) bulunmaktadır.

Şemsüddin İbn Müflih (ö. 763/1362), gibi bazı Hanbelîler ise ilgili rivayeti nakleden Ahmed b. Hanbel'in ve Ebû Dâvud'un iğlâk lafzına öfke anlamı vermesini gerekçe göstererek gazab manasını öne çıkarmışlardır.⁹¹

Hanbelî fukahadan kimi âlimler, öfkenin şiddet derecesine değinmeksizin öfkelinin talâkının muteber olduğunu ifade etmişlerdir.⁹² Bazı Hanbelî fakihler ise

84 İsnevî, *et-Temhîd*, s. 165.

85 İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed, *el-Mugnî*, thk. Abdullâh b. Abdulmuhsin et-Türki-Adulfettâh Muhammed el-Hulvî, Dâru 'Âlemi'l-Kütüb, Riyâd 1997, X, 350-351.

86 İbn Kudâme, Ebu'l-Ferec Abdurrahmân b. Muhammed, *eş-Şerhu'l-kebir*, (*el-Mugnî* içinde), Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1983, VIII, 242.

87 Zerkeşi, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh, *Şerhu'z-Zerkeşi alâ Muhtasari'l-Hırakî*, thk. Abdullâh b. Abdurrahmân el-Cibrîn, Mektebetü'l-Ubeykân, Riyad 1993, V, 390-391.

88 İbn Müflih, Ebû İshâk Burhânüddin İbrâhîm b. Muhammed, *el-Mübdî' fi şerhi'l-Muknî'*, thk. Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmâil eş-Şâfi'î, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1997, II, 297.

89 Buhûti, Mansûr b. Yûnus, *er-Ravdu'l-mürbi' şerhu Zâdi'l-müstekni'*, thk. Abdulkuddûs Muhammed Nezir, Dâru'l-Müeyyed-Müessesetü'r-Risâle, Riyad-Beyrut ts., s. 560; Buhûti, Mansûr b. Yûnus, *Keşşâfü'l-kınâ' 'an metni'l-İknâ'*, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1983, V, 235-236; Buhûti, Mansûr b. Yûnus, *Dekâiku uli'n-nühâ li-şerhi'l-Müntehâ (Şerhu Müntehe'ir-râdât)*, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1993, III, 75.

90 İbn Duveyyân, İbrâhîm b. Muhammed, *Menârü's-sebil fi şerhi'd-Delîl*, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut 1989, II, 233.

91 İbn Müflih, Şemsüddin Ebû Abdillâh Muhammed, *Kitâbü'l-fürû'*, thk. Abdullâh b. Abdilmuhsin et-Türki, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2003, IX, 11.

92 Bkz. İbn Kudâme, *el-Mugnî*, X, 359-360; İbn Kudâme (Ebu'l-Ferec), *eş-Şerhu'l-kebir*, VIII, 293; Zerkeşi, *Şerhu'z-Zerkeşi*, V, 398; İbn Müflih (Burhânüddin), *el-Mübdî'*, VI, 295; Haccâvî, Eb'n-Necâ Şerefüddin Mûsâ b. Ahmed, *el-İknâ' fi fikhî'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, nşr. Abdüllatif Muhammed Mûsâ es-Sübkî, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut ts. IV, 4; Haccâvî, Ebu'n-Necâ Şerefüddin Mûsâ b. Ahmed, *Zâdü'l-müstakni' fi ihtisâri'l-Muknî'*, thk. Abdurrahmân b. Ali, Dâru'l-Vatan, Riyâd ts. s. 177 (Şamile); Buhûti, *er-Ravdu'l-mürbi'*, s. 561;

öfke halinin tanım ve tasnifini yaparak talâkın geçerli olduğu ve olmadığı öfke durumlarına işaret ederek açıklamalarda bulunmuşlardır. Onlara göre, kişinin akıl melekelerinin korunduğu durumlarda yapılan talâk geçerli; akıl melekelerinin yerinde olmadığı hallerde ise geçerli değildir.⁹³

Yukarıda aktarılanlardan anlaşıldığı kadarıyla iğlâk lafzına ikrâh manası veren Hanbelîler öfkelinin talâkının geçerli olduğunu ifade ederken gazab manasını veren âlimler ise geçersiz olduğunu ifade etmişlerdir.

Öfkelinin talâkı konusunda müstakil bir eser kaleme alan ve kendisinden sonra birçok âlim ve araştırmacıyı etkileyen İbn Kayyim el-Cevziyye'nin görüşleri zikre değerdir. Geç dönem Hanbelî fukahâsından sayılan İbn Kayyim, öfkelinin talâkı konusuna başta *İğâsetü'l-lehfân* olmak üzere muhtelif eserlerinde detaylı bir şekilde temas etmiştir.

İbn Kayyim el-Cevziyye'nin de işaret ettiği gibi öfkelinin talâkı konusunda tartışma ve ihtilafın temel kaynağını “لا طلاق ولا عتاق في إغلاق” rivayeti teşkil etmektedir. Bu bakımdan o, mezkûr eserinde ve diğer eserlerinde ilgili hadisi çokça zikretmiştir.⁹⁴ O, sarih lafızlarla olsa bile ikrâh altında yapılan talâk vb. durumlar için sarf edilen cümlelerin niyet ve kasıttan hali olduğu için muteber olmadığını ifade etmiştir. Keza öfkenin şiddetiyle kişiden sadır olan cümlelerin de geçersiz olup kişiyi bağlamadığını savunmuştur.⁹⁵ İbn Kayyim, İbn Teymiyye'ye (ö. 728/1328) atıfla şiddet derecesini ve bu taksime göre hükümlerin muterberliğini açıklamıştır.⁹⁶

İbn Kayyim, görüşünü temellendirme adına ilgili hadise atıfta bulunarak metindeki iğlâk lafzını Ahmed b. Hanbel'in ve Ebû Dâvud'un gazab olarak açıkladıklarına atıfta bulunur. Genel olarak Hicazlı fakihlerin ikrâh, Iraklı fakihlerin ise gazab şeklinde tevil ettiklerini beyan eder.⁹⁷ Ahmed b. Hanbel, Ebû Dâvud ve Iraklı fakihlere ait bu görüşü Mâlikî mezhebine mensup Iraklı Mâlikîlerin de önde gelenlerinden olan Kâdî İsmâîl b. İshak'ın savunduğunu ve öfke ile yemin etmeyi, “yemin-i lağv” saydığını belirtir. Dahası Hz. Ali (ö. 40/661), İbn Abbâs (ö. 68/687-88) ve diğer sahabilerin de bu görüşte olduklarını zikreder. Hatta bir adım daha ileri giderek

Buhûti, *Keşşâfü'l-kimâ'*, V, 235.

93 İbn Müflih, Şemsüddin, *Kitâbü'l-fürû'*, X, 9-12; İbn Useymîn, Muhammed b. Sâlih, *eş-Şerhu'l-mümti' 'alâ Zâdi'l-müstakni'*, nşr. Muhammed b. Süleymân, Dâru İbni'l-Cevzi, Demmam 1422-1428, XIII, 27-28; XV, 299-300; Fevzân, Sâlih b. Fevzân, *el-Mulahhasu'l-fikhî*, İdâretü'l-Buhûsi'l-İlmiyye ve'l-İftâ, Riyâd 1423, II, 389.

94 Bkz. İbn Kayyim el-Cevziyye, *İğâsetü'l-lehfân*, s. 27, 28, 36; İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmu'l-muvakki'in*, II, 120, III, 47, IV, 40; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Şifâü'l-alil*, s. 147; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdu'l-me'âd*, III, 496; V, 183, 195; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Medâricü's-sâlikin*, I, 226, III, 288; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Ravzatü'l-muhibbin*, s. 152.

95 İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmu'l-muvakki'in*, III, 46-47.

96 Bkz. İbn Kayyim el-Cevziyye, *İğâsetü'l-lehfân*, s. 38-39; İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmu'l-muvakki'in*, IV, 40.

97 İbn Kayyim el-Cevziyye, *İğâsetü'l-lehfân*, s. 28, 36; İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmu'l-muvakki'in*, III, 47.

Kufeli fakih Mesrûk'un (ö. 63/683) ve İmam Şâfiî'nin (ö. 204/820) de iğlâkı gazab olarak tevil ettiğini savunur. Ona göre zikrettiği fakihlerin görüşü en güzel yorumu yansıtmaktadır. Çünkü öfkenin şiddetinden dolayı öfkeli insanın kastı/niyeti ortadan kalkmaktadır. Bu yönüyle öfkeli, mükreh gibi hatta niyetten hali olması açısından ondan daha mazurludur.⁹⁸

İbn Kayyim, ğalak ve iğlâk durumunun sarhoşluk, delilik, ikrâh, zâtu'l-cenb/plörezi⁹⁹ ve öfke gibi niyet ve tasavvur kaybına ve yok olmasına sebep olan bütün halleri kapsadığını ifade ederek iğlâkı sadece öfke şeklinde sınırlamanın doğru olmadığını son tahlilde vurgular.¹⁰⁰ Buna göre onun, iğlâkı en güzel yorum dediği gazab manasıyla dahi sınırlamayıp kişinin niyetini yansıtmayan hallerde de geçerli olduğunu ifade etmesi, maslahat konusuna verdiği önemden kaynaklanmaktadır, denilebilir.

Nitekim yukarıda da geçtiği üzere Şâfiî fakih İsnevî de iğlâk lafzının manasının ikrâh olduğunu, ancak yinede onu ikrâh olarak tayin ve tespit etmenin uygun olmadığını belirterek iğlâkın manasını geniş tutmuştur. İsnevî'nin bu açıklamalarına bakarak İbn Kayyim'in son açıklamalarına yakın bir duruş sergilediği anlaşılmaktadır.

e) Son Dönem Uleması

Şâh Veliyyullah ed-Dihlevî (ö. 1176/1762), ilgili rivayeti zikrederek iğlâkın manasının ikrâh olduğu ifade ederek selefin çoğunun görüşünü benimser.¹⁰¹

İbn Âbidîn sonrası dönemde öfkeli kişi ile medhûş genellikle birlikte değerlendirilmektedir. Nitekim Zuhaylî de bu düşüncüyü yansıtır bir tarzda öfkeli kişinin boşaması öncesi medhûş kavramı üzerinde durur. Öfkeli kişiden daha ileri bir aşamayı ifade eden medhûş, "İnfial etkisiyle ne dediğini ne yaptığını bilmeyecek derecede söz ve fiillerinde bozulma meydana gelen kişidir." Kişiyi dehşete sevk eden etkenler ise "aşırı korku, hüznün ve öfke" olarak tespit edilmiştir.¹⁰² Bu bağlamda Zuhaylî, iğlâkı şiddetli hüznün, öfke veya delilik hali neticesinde idrak, niyet ve bi-

98 Şöyleki mükreh niyet ederek az şerri çok şerre tercih edebilir. Bu cihetten mükreh hakiki niyet sahibidir. Zaten mükrehin talâkını muteber sayanlar da buna dayanmaktadır. Öfkeli şahıslarda niyetin olmaması sarhoş ve mecnûnlardaki gibidir. Çünkü öfke şarabın aklı giderdiği gibi bilakis daha çok giderir ki bu durum deliliğin bir şubesidir. İbn Kayyim, lafızların hüküm ifade etmesini lafızların sadır olduğu insanın niyetine bağlı olduğunu ifade ederek niyeti gizleyen veya ortadan kaldıran öfke halinin boşamaya engel olduğunu vurgular. Bkz. İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmu'l-muvakkî'in*, III, 47-48, 79; IV, 40; İbn Kayyim el-Cevziyye, *İğâsetü'l-lehfân*, s. 45-47.

99 İradeyi etkileyen bir tür akciğer iltihaplanması.

100 İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmu'l-muvakkî'in*, IV, 40.

101 Şâh Veliyyullah, Ahmed b. Abdurrahim ed-Dihlevî, *Hüccetüllahi'l-bâliğa*, thk. Seyyid Sâbık, Dâru'l-Cil, Beyrut 2005, II, 214.

102 Zuhaylî, Vehbe, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletuh*, Dâru'l-Fikr, Dımaşk 1989, VII, 364.

lincin kapanması olarak tanımlayarak medhûşun talâkının geçersiz olduğunu belirtir.¹⁰³ Zuhaylî medhûş kapsamında değerlendirdiği ve ne dediğini ne de yaptığını bilmeyecek şekilde öfkelenmiş insanın da talâkının geçersiz olduğunu açıkça belirtmiş olur. Yalnız ona göre bu hal, kişide nadir görülmelidir. Zira sıklıkla görülen aşırı öfke halinde boşama muteberdir.¹⁰⁴ Yaptığı son değerlendirmeden Zuhaylî'nin öfkeli insanı sınırladığı anlaşılmaktadır. Muasır fakihlerden Karadâvî de iğlâkın öfke olarak anlamlandırılmasına atıfta bulunarak konuyu bu yönde ele almıştır.¹⁰⁵

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Yukarıda da ifade edildiği üzere öfkeli kişinin talâkı konusunda ihtilafın medarını “ لا طلاق ولا عتاق في إغلاق ” *İğlâk sırasında boşama ve köle azadı yoktur.*” hadisi teşkil etmektedir. Mezkûr hadisteki iğlâk lafzının farklı tevellere göre metin farklı fikhî sonuçlar doğuracak şekilde anlamlandırılmaktadır.

Dilcilerin ve hadis âlimlerinin büyük çoğunluğuna, Mâlikî ve Şâfiîlerin neredeyse tamamına ve erken dönem Hanbelî âlimlerin de yine çoğunluğuna göre iğlâk lafzı ikrâh manasındadır. Buna göre anlam, “*İkrâh (baskı) altında boşama ve köle azadı geçerli değildir.*” şeklinde olmaktadır. İkrâh manasını öne çıkaran bu fakihler, ne dercede olursa olsun öfkeli kişinin talâkının geçerli olduğunu ifade etmektedirler.

Bazı dilciler, aralarında Ahmed b. Hanbel ve Ebû Dâvud'un da bulunduğu bazı hadisçiler, İbn Kayyim'in de içinde bulunduğu geç dönem bazı Hanbelîler doğru tevilin “gazab” olduğunu vurgulamışlardır. Onlara göre hadis, “*Öfkeli halde boşama ve köle azadı geçerli değildir.*” şeklindedir. Onlar nazarında hadis, öfkeli halde boşamanın muteber olmadığını bildirmiştir.

Fürû-i fıkıh eserlerinde ilgili hadis ve lafza hiç temas etmeyen Hanefîlerin konuya ilişkin tartışmaya -az da olsa- fetva, fıkıh terimleri sözlükleri vb. eserlerde temas ettikleri görülür. Ömer Neseî ve Sibt İbnü'l-Cevzî doğru tevilin cünûn/delilik olduğunu vurgulayarak ikrâh manasına pek sıcak bakmamışlardır. Kimi âlimlere

103 Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî*, VII, 364.

104 Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî*, VII, 365.

105 Yûsuf el-Karadâvî, *Çağdaş Meselelere Fetvâlar*, çev. Veysel Bulut ve dğr. Ravza Yayınları, İstanbul 1996, II, 214-215. Öfkelinin talâkı için ayrıca bkz. Zeydan, Abdülkerim, *el-Mufasssal fî ahkâmî'l-mer'e ve'l-beytü'l-müslim fiş-şerî'ati'l-İslâmiyye*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1993, VII, 384; Şelebî, Muhammed Mustafâ, *Ahkâmü'l-usra fî'l-İslâm*, ed-Dâru'l-Câmi'iyye, Beyrut 1983. s. 502; Abdurrahman Sâbûnî, *el-Ahvâlü's-şahiyye es-Sûri et-talâk ve âsaruh*, Müdiriyyetü'l-Kütüb ve'l-Matbûati'l-Câmi'iyye, yy. 2007, II, 41; Adevî, Mustafâ, *Câmiu ahkâmî'n-nisâ*, Dâru İbni Affân, Kâhire 1999, IV, 126; Tarık b. Enver Âl Sâlim, *el-Vadîh fî ahkâmî't-talak*, Dâru'l-Kimmeti'l-İmân, İskenderiye 2004, s. 26-27; Karaman, Hayreddin, *Mukayeseli İslam Hukuku*, İz Yayıncılık, İstanbul 2014, I, 362-363; Yaman, Ahmet, *İslam Aile Hukuku*, İFAV Yayınları, İstanbul 2012, s. 81; Erturhan, “İslâm Hukuku Açısından Öfkeli Şahsın Talakı”, s. 216.

göre ikrâh manasının verildiğini nakleden Neseî, bu manaya Hanefî âlimlerin iltifat etmediklerini belirtir. Neticede Hanefîlere göre ise doğru mana, “*Mecrûn kişini boşama ve köle azadı geçerli değildir.*” formundadır.

Öfkelinin boşaması meselesini müstakil şekilde ilk olarak ele alan İbn Kayyim, öfke halini üç gruba ayırmış ve şiddetli öfke dediği kişinin talâkının geçersiz olduğunu çeşitli delillere dayanarak savunmuştur. Onun en temel argümanı ise iğlâk sözcüğünün gazab manasında olduğunu kabul etmesidir.

Bütün bu değerlendirmelerden sonra iğlâk lafzının fıkıh âlimlerine göre muteber üç anlamının olduğu anlaşılmaktadır. Bunlar, “ikrâh, gazab ve cünûn”dur. Bir de dördüncü bir mana vardır ki bu da “tek lafızla üç talâk”tır. Yalnız genellikle temriz sigasıyla aktarılan dördüncü görüşün sahipleri ise tespit edilememiştir. Dolayısıyla üzerinde durulması gereken teviller, ikrâh, gazab, cünûn olmaktadır.

Bu manalardan birini diğerine tercih etmek gerçekten de zor bir durumdur ki nitekim Şâfiî fakih İsnevî de buna işaret etmiştir. İsnevî, yaptığı mülâhazalar sonucu iğlâk lafzına en uygun mananın ikrâh olduğunu vurgulamasına rağmen onu salt olarak ikrâh teviliyle tayin ve tespit etmenin doğru ve makul bir kananaat olmadığını belirtir. Ona göre Şâri, birtakım maslahatları göz önünde bulundurarak iğlâkı açıklamamış olabilir. Bu sebeple Şârii aşarak iğlâkın ikrâh olduğunda ısrar etmek caiz de değildir. İsnevî bu yaklaşımıyla çerçevi genişletmiştir. İbn Kayyim ise her ne kadar *İğâsetü'l-lehfân*'da iğlâkın gazab olduğunu ifade etse de *İ'lâmu'l-muvakkî'in*'de anlam çerçevesini daha da genişletir. O, iğlâk durumunun “sarhoşluk, delilik, ikrâh, zâtu'l-cenb/plörezi ve öfke” gibi niyet ve tasavvur kaybına veya yok olmasına sebep olan bütün halleri kapsadığını ifade ederek iğlâkı salt olarak gazab teviliyle sınırlamanın doğru olmadığını vurgulamıştır.

İsnevî'nin de belirttiği gibi tespit ve tercihi gerçekten de zor olup, âlim ve araştırmacılara dahi meşakkat verecek düzeyde karmaşık olan bu meselede en doğru ve mutedil tercihin İbn Kayyim ve İsnevî'ye ait olduğunu belirtmekte fayda vardır. Farklı ekollerden gelmekle birlikte muasır bu iki âlimin değerlendirmeleri bazı farklılıklara rağmen neredeyse birbiriyle örtüşecek düzeyde benzerlik göstermektedir. Her iki âlim de “iğlâkı ihrâh veya gazab” olarak sınırlamak yerine kişinin maslahatına vurgu yaparak bunlara ve sarhoşluk gibi benzer durumlara teşmil etmenin daha doğru olduğunu ifade ederken “Makâsıduş-Şerîa” anlayışına dayanmıştır.